
УДК 811.161.2+811.351.32

Ельвіра Ветрова (м. Макіївка)

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРИВІТАННЯ В РІЗНИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЯХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЛЕЗГІНСЬКОЇ МОВ)

У статті досліджено особливості функціонування привітальних висловів в українській і лезгінській мовах. Доведено, що привітання посідає особливе місце в мовленнєвому етикеті українців і лезгінців. Воно є категорією універсальною, однак набір структурних компонентів, їх семантичне наповнення та реалізація мають національно специфічний характер, що зумовлено світоглядними уявленнями й віруваннями обох народів, їхніми культурними традиціями, умовами суспільно-історичного розвитку.

Ключові слова: культурні контакти, міжнаціональне спілкування, мовленнєвий етикет, привітання, семантика і прагматика.

Є учасний етап розвитку мовознавства характеризується підвищеною увагою до проблем взаємодії мови й культури. Останнім часом усе частіше з'являються роботи, виконані на стикові лінгвістики, культурології, етнології, соціології, у яких описуються різні типи мовленнєвої поведінки, вивчається національно-культурна специфіка мовних одиниць, визначаються мовнокультурні пріоритети представників різних національностей. Посилений інтерес до таких досліджень пояснюється великими соціальними змінами, які відбулися в сучасному світі: розширення культурних, освітніх, ділових контактів між народами стимулює різні форми міжнаціонального спілкування, що супроводжуються як зближенням, так і роз'єднанням культур та етносів. Розбіжності у вербальній і невербальній комунікації різних народів, неоднакові погляди на поняття «ввічливість» часто призводять до неправильного тлумачення думок, намірів комунікантів, зумовлюють виникнення міжетнічних і міжконфесійних конфліктів. У зв'язку із цим постає гостра необхідність у докладному науковому вивченні, глибокому теоретичному і практичному

© Е.С. ВЕТРОВА, 2012

ISSN 1682-3540. Українська мова, 2012, № 3

111

осмисленні відмінностей у нормах поведінки, мовленнєвому етикеті представників різних культур, що допоможе суттєво спростити процес спілкування, гармонізувати міжнародні відносини.

Проблема мовленнєвого етикету в сучасній науці не є новою. Мовознавство накопичило чималий досвід у дослідженні цього специфічного культурного феномену. Теоретичним підґрунтям вивчення мовленнєвого етикету стали праці Е. Бенвеніста, А. Байбурина, А. Топоркова, В. Костомарова, Т. Цив'ян та ін., у яких окреслено походження етикетної поведінки, її взаємозв'язок з моральними нормами й ритуалами, структура етикету, роль соціальних факторів у формуванні етикетних ситуацій та ін.

В останні десятиліття ХХ століття, завдяки передусім роботам Н. Формановської, А. Акішиної, В. Гольдіна, мовленнєвий етикет стає предметом багатьох лінгвістичних досліджень і розглядається в різних аспектах: лінгвокультурологічному (А. Акішина, Н. Формановська), соціолінгвістичному (В. Гольдін, В. Гвазава), прагматичному (Н. Формановська, В. Карасик) та ін. У результаті виявлено різноманітні мовні засоби, що використовуються у спілкуванні в ролі етикетних формул, вивчено їхню семантику й соціально-стилістичну маркованість. Незважаючи на значний інтерес учених до проблем мовленнєвого етикету, комплексних, монографічних робіт з цієї теми надзвичайно мало. Основна частина теоретичних досліджень у цій галузі стосується переважно системи звертань (див., наприклад, роботи В. Гольдіна, А. Балакай, М. Скаба, Л. Рижової, М. Копиленко, І. Щербініної, О. Чеснокової, М. Олікової, Н. Адамушко, Л. Корновенко та ін.), тоді як інші тематичні групи мовленнєвого етикету, які відіграють не менш важливу роль у комунікативному процесі, описані недостатньо. Серед них — привітання.

Довгий час привітання як компонент спілкування не було предметом спеціального наукового розгляду. Упродовж багатьох десятиліть етикетні одиниці, що обслуговували ситуацію зустрічі, сприймалися як стереотипні, статичні фрази, семантично спустошені, а отже, нецікаві для наукового вивчення. Якщо їх описували, то лише з педагогічною метою під час оволодіння певною мовою як іноземною. Унаслідок цього в мовознавстві практично відсутні спеціальні наукові розвідки, присвячені аналізу привітань. Більш-менш докладно ця проблема вивчена в російському мовознавстві. У роботах Н. Формановської, А. Акішиної, В. Костомарова, І. Стерніна, В. Карасика, О. Крилової та ін. привітання розглядається в соціолінгвістичному, стилістичному, семантичному аспектах. Вагомий внесок у розробку теорії привітання зробила Н. Формановська. У багатьох своїх працях з проблем російського мовленнєвого етикету дослідниця детально вивчає функціональні та прагматичні особливості привітальних висловів, умови їх вибору в кожній конкретній ситуації спілкування.

Цінні факти і спостереження над національною специфікою привітань містять українські етнографічні праці, зокрема Я. Головацького

«Слова вітання, благословенства, чемності і обичайності у русинів» (1847), В. Шухевича «Гуцульщина» (1899), М. Сумцова «Культурные переживания» (1890), В. Милорадовича «Житьё-бытьё лубенского крестьянина» (1902).

На початку ХХІ століття інтерес учених до привітання дедалі збільшується. Формуються нові підходи до його вивчення. Якщо раніше привітання розглядали здебільшого в соціолінгвістичному, етнографічному, культурологічному, стилістичному аспектах, то сьогодні актуальним стає розгляд цього важливого компоненту мовленнєвого етикету у принципово новій площині. Пошук нових підходів до аналізу привітань зумовлений практичними потребами часу. Знання національної специфіки етикетних висловів, з яких починається контакт між співрозмовниками, дає ключ до розуміння багатьох особливостей мовленнєвої поведінки народу і є невід'ємним компонентом міжкультурної комунікативної компетенції.

В останнє десятиліття мовознавство вже досягло певних успіхів у розробці цього нового напрямку. Учені помітили, що ситуація привітання у своїй основі універсальна, однак її реалізація, набір структурних компонентів, семантичне наповнення мають культурно-обумовлений характер. Усвідомлення цього факту спричинило появу праць, присвячених дослідженню спільних і відмінних особливостей привітань у різних лінгвокультурних традиціях. На особливу увагу в цьому плані заслуговує монографія Н. Гребенщикової [4], у якій на матеріалі української, російської та білоруської мов вивчається еволюція привітальних висловів, починаючи зі спільнослов'янського періоду, їхня семантична та структурна трансформація, умови функціонування. Цінні зауваження щодо особливостей реалізації привітань та інших етикетних одиниць в епістолярних текстах української та сербської мов містить монографія Л. Попович [9]. Наукові праці такого характеру є, безперечно, вагомим внеском у дослідження проблеми привітання. Разом із тим у сучасному мовознавстві відчувається гостра необхідність у дослідженнях зіставного плану, спрямованих на глибокий аналіз специфіки привітальних висловів у неспоріднених, різносистемних мовах, що є одним з найефективніших способів виявлення національної специфіки комунікативної поведінки представників різних етносів. Особливо це стосується слов'янських і кавказьких народів, у культурі та нормах поведінки яких спостерігається багато суттєвих розбіжностей, що можуть призвести до непорозуміння та конфліктів. У наш час, відзначений серйозними міжетнічними конфліктами на Північному Кавказі, зокрема в Дагестані, знання норм традиційної культури, мовленнєвого етикету північнокавказьких народів є особливо актуальним.

Слід відзначити, що самобутня культура народів Дагестану, унікальні традиції та звичаї, специфічні норми мовленнєвої поведінки не могли не привернути увагу дослідників. Вагомим внеском у розробку цієї проблеми є роботи Б. Бгажнокова, С. Лугуєва, О. Улімбаєвої,

М. Гімбатової та ін. Однак зусилля науковців спрямовані в основному на вивчення етикету загальноновизнаних лідерів кавказької ввічливості — кабардинців, черкесів, абазинів, адигейців, тоді як особливості мовленнєвої поведінки інших, не менш давніх за походженням народів, — лезгинів, агулів, даргинців, аварців — залишаються поза увагою вчених. Що стосується робіт зіставного плану, спрямованих на виявлення відмінностей у мовленнєвому етикеті українців і лезгинів як носіїв різних культур і менталітетів, то вони взагалі відсутні, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Мета запропонованої статті — виявити й пояснити причини розбіжностей у семантиці та прагматиці привітань в українській і лезгинській культурах.

Етикетна поведінка в різних народів, незважаючи на зовнішні відмінності, має багато спільних рис. Міжособистісне спілкування будується згідно з усталеними моделями і формами мовленнєвого етикету, які є універсальними і входять до загального простору комунікативної культури (поважне ставлення до старших, батьків, жінок, гостинність, поняття честі, гідності, скромності, толерантності, доброзичливості та ін.). Разом із тим існують етнопрагмалінгвістичні відмінності, які свідчать про варіативність правил міжособистісного спілкування в різних культурах. Розглянемо це на прикладі привітань у мовленнєвому етикеті українців і лезгинів.

Серед значної кількості комунікативних ситуацій привітання посідає особливе місце. Саме з нього розпочинається контакт між співрозмовниками, визначається стиль і тональність усієї подальшої розмови, тому неволодіння цими формами й незнання відповідних етикетних норм можуть призвести до того, що комунікація не відбудеться.

Як відзначають сучасні дослідники, привітання традиційно належить до неінформативних мовленнєвих актів: «Обмін репліками слугує не для обміну інформацією, а для встановлення контакту між співбесідниками або для позначення того, що між ними наявні певні соціальні стосунки. Такими, наприклад, є розпитування про здоров'я при зустрічі <...>» [2: 562].

Цілком погоджуючись із висловленою думкою, відзначимо, що сказане стосується насамперед сучасних привітань, які, справді, характеризуються семантичною спустошеністю, високим ступенем стандартизації і вживаються не стільки для передачі певного змісту, скільки для встановлення контакту між людьми. Однак у минулому привітання виконували інші функції. Дослідники, які вивчали це питання, вважають, що первинна функція привітання — ритуально-магічна: побажання добра, яке бере початок від замовляння, магічний ритуал дарообміну [1: 280 — 281; 8: 50]. Як відомо, магічна функція сформувалася з віри людини в можливість управління подіями реальної дійсності, панування над природою за допомогою слів, різних замовлянь, молитов. Благодатним ґрунтом для появи привітань магічного змісту були соціально-економічні умови дофеодалного періоду історії людства й анімістичні

уявлення людей цієї епохи. Більшість із цих привітань закріпились у мовах усіх народів світу і функціонують до цього часу, втративши повністю чи частково свій первинний магічний зміст. Пізніше у зв'язку із соціальним розширенням суспільства, розвитком мислення людини віра в магічну силу привітання поступово слабшає. Замість неї на перший план виступає моральна функція — висловлення симпатії та доброзичливості.

Із глибини віків українці й лезгини з особливою повагою та шанобливістю ставилися до привітань, вірили в їхню магічну силу, здатність наділяти людину здоров'ям, добром, щастям, мудрістю, впливати на буття і змінювати його. Кожен компонент привітання мав свій глибокий зміст і був уплетений у канву давніх вірувань та уявлень обох народів, співвідносячись з особливостями їхніх ритуалів, традицій, національного характеру.

В Україні, зокрема в селах, із давніх-давен привітання було обов'язковим елементом спілкування, ознакою вихованості та шляхетності. Навіть незнайомця завжди зустрічали щирим і світлим *Добрий день!* Така ввічливість до цього часу зберігається в селах України, зокрема на Гуцульщині, Бойківщині та інших західноукраїнських територіях, де годиться вітатися з усіма, кого зустрінеш на своєму шляху: родича, сусіда, просто подорожнього або незнайомця. Про важливість привітань у житті українців свідчать історичні й етнографічні праці. Наприклад, ще В. Мономах у «Повчанні» радив дітям: «І чоловіка не миніть, не привітавши, добре слово йому подайте» [5: 458]. На необхідності використання привітань у спілкуванні наголошував і видатний український етнограф Я. Головацький: «Ввійшовши в хату або здибавшись, заодно кажуться: *«Слава Богу (слава Ісусу Христу)!*» — *Відповідають: «На віки слава (слава во віки)!*» — Або: *«Помагай Біг вам!*» — *Відповідають: «Дай Боже здоров'я!*» — Перший каже: *«Як ся маєте?»* — Другий: *«Гаразд, Богу дякувати; ви собі як ся маєте?»* — Перший: *«Гаразд, поки здорові, хвалити Бога»* [3: 293].

У минулому відсутність привітання на початковому етапі спілкування могла призвести до комунікативної невдачі, образити співбесідника. Негативні наслідки часто спричиняла не лише відсутність привітання, але і його невідповідність характеру ситуації. Свідченням цього може бути український народний жарт, наведений у праці Номиса: *«Дай, Боже, на пожиток (як колють кабана). Один дурень сказав: «Боже помози», так сміялись з його, поки й вмер — не забули!»* [7: 7].

Не менш важливу роль відігравали привітання і в житті лезгинського народу. Дагестанці, як і інші представники мусульманського світу, з великою повагою та відповідальністю ставилися до привітань, ретельно дотримувалися всіх правил щодо їх використання. Існує давня кавказька легенда, в якій розповідається про те, що якщо двох подорожніх, які зустрічаються на стежці, роз'єднує дерево, то, опиняючись поруч, вони знову повинні привітати один одного. Така увага до привітань має релігійне підґрунтя. Адже всі умови їх використання докладно

прописані у збірниках хадисів (хадис — вислів, схвалення чи дія пророка Мухаммада), які разом із Кораном вважають священними книгами ісламу. Наприклад, у відомих збірниках «Аль-Джамі Ас-Сахіх», складених аль-Бухарі та Муслімом, наводиться хадис про те, що коли хтось запитав Посланця Аллаха: «У чому найкращий прояв Ісламу?», той відповів: «У тому, щоб ти пригощав їжею та вітав тих, з ким знайомий і незнайомий».

Мусульмани свято вірили в те, що, вітаючи одновірця належною формою, можна одержати подвійний саваб (у лезгинів — суваб) — прихильність Аллаха: один — за те, що вітаєш, другий — за те, що даєш можливість іншій людині одержати саваб, відповівши їй тим же. В одному з хадисів написано: «Найбажаніші Аллаху ті з вас, хто першим починає привітання»; «І коли вас привітають яким-небудь привітанням, то привітайте кращим або поверніть його ж. Справді, Аллах будь-яку річ підраховує!».

У лезгинських привітаннях знайшли відображення не лише релігійні уявлення народу, але й особливості його соціально-історичного життя. Як свідчать історичні джерела, у старі часи лезгини жили тухумами (родами). Залежно від того, вітаються чи не вітаються між собою представники різних тухумів, можна було дізнатися, в яких стосунках вони перебувають — мирних чи ворожих. Про порядність, вихованість людини свідчило її ставлення до тухуму. Тому при зустрічі лезгини й інші народи Дагестану передусім ставили питання: *З якого ти тухуму?* У кожному аулі сусіди обов'язково вітали горця, коли він повертався з далекої поїздки. Не привіталися з людиною, яка йде назустріч, навіть із незнайомою, вважали великим гріхом.

Про благородство, високу культуру й вихованість лезгинів свідчить і те, що вони виявляли ввічливість навіть щодо своїх ворогів. Зокрема, коли мирили кровників, винуватець повинен був першим привітати постраждалого. У цьому вчинку виявлялося глибоке розкаяння винуватця, на яке з нетерпінням чекав увесь аул. Недаремно дагестанці кажуть: «Добро добром відплатиш — молодець, зло добром відплатиш — ти мудрець». Обов'язковим залишається привітання і в сучасному житті лезгинів: «При зустрічі словом *Здравствуй!* устыди нездоровавшогося друга», — пише лезгинський поет Гамзат Цадаса.

Як бачимо, традиція вітати одне одного при зустрічі — давній звичай як в українців, так і лезгинів. У загальнокультурному плані українські й лезгинські привітання мають багато спільного, бо вони відображають прагнення співрозмовників до миру, добра, взаєморозуміння, благородства, мудрості. Наприклад, лезгини, зустрівши людину, кажуть: *Асаламу алейкум!* (у перекладі з арабської мови означає 'Мир Вам!'), а українці — *Здрастуйте! Доброго дня!*, тобто 'Бажаю Вам здоров'я, добра!'. Спільним є і набір факторів, що регулюють вибір привітань у кожній конкретній ситуації спілкування: час (коли саме вітаються: вранці, вдень чи ввечері), мета спілкування, соціальні ознаки співрозмовників (вік, стать, соціальний статус, рівень освіти); обставини спілкування

(святковий день чи буденний, чи зайнята людина на момент зустрічі якоюсь роботою). Згідно з цими умовами в мовленнєвому етикеті обох народів склалися певні традиції привітання, що мають національну специфіку. Слід відзначити, що система привітань у лезгинів є розвиненішою. У ній закладена ціла філософія життя та світовідчуття цього етносу. У лезгинській мові функціонує понад тридцять привітань залежно від ситуації (привітання гостя, подорожнього, мисливця, старшого за віком, ровесника, жінки чи чоловіка). Крім того, враховується рід занять людини, з якою вітаються, а також те, якою трудовою діяльністю вона зайнята на момент зустрічі. Така розгалуженість привітань у лезгинському мовленнєвому етикеті не є випадковою. Якщо розглядати лезгинське привітання в контексті вищезгаданих ісламських хадисів, то можна з упевненістю стверджувати, що воно має набагато більше значення, ніж просто частина етикету чи елемент національної культури. Система привітань у свідомості лезгинів, як і багатьох інших дагестанських народів, здавна існувала у формі імперативів і заборон (табу), викладених у Корані та Священній Сунні. Наприклад, згідно із Сунною (Сунна — вислови й дії пророка Мухаммада, сума хадисів, що є авторитетною для всіх мусульман) не дозволяється вітати багача тільки через його багатство. Якщо багата людина вітає Вас першою, то Ви зобов'язані їй відповісти. Старший першим вітає молодшого; той, хто живе в місті, — сільського мешканця; вершник — пішого; той, хто стоїть, — того, хто сидить; господар — слугу; батько — сина; мати — дочку. Кожне із цих правил має своє пояснення. То ж старший за соціальним становищем завжди повинен вітати першим, бо в Ніч Вознесіння (Мірадж) Всевишній привітав першим. Своєю чергою молодший першим вітає старшого, бо старший прийшов у цей світ раніше за нього, багато бачив, працював, багато знає. Він може допомогти своїм життєвим досвідом, своїми знаннями й уміннями. «В аулі, де немає старшого, бараках (достатку) не буде», — кажуть у народі. Ось чому на кожному кроці треба вітати й шанувати старших, рахуватися з ними. Вершник (або той, хто їде у транспорті) першим вітає того, хто йде пішки, бо піший перебуває в невідповідному становищі, він утомлений довгою дорогою і має ще багато пройти. Той, хто прийшов, першим вітає учасників зборів. Його привітання є для них, з одного боку, вибаченням, бо він запізнився, з іншого боку, побажанням успіхів і благополуччя. Той, хто спускається з гори, зобов'язаний привітатися з тим, хто піднімається в гору, бо першому легше, ніж другому. З цієї ж причини порожній першим вітає людину, що йде з вантажем. Вільний вітає зайнятого справою; здоровий — хворого; сильний — слабкого; господар — гостя; той, хто приїхав додому, відвідує та вітає людей похилого віку, старожилів аулу. Згідно із цими факторами утворилася стійка етична система, що делікатно регулює стосунки між людьми. Дагестанці щиро вірили в те, що виконуючи ці приписи, вони могли здобути прихильність Аллаха. З часом люди, віддалившись від Усевишнього, забули його заповіді, однак привітання впродовж багатьох століть не втрачало своєї значущості.

Система привітань у лезгинів та українців являє собою сукупність етикетних одиниць, що різняться стилістичним забарвленням і функціональним навантаженням. В обох мовах виділяють стилістично нейтральні вислови, доречні в будь-якій комунікативній ситуації, та функціонально обмежені, використання яких визначається певними обставинами спілкування.

У лезгинському мовленнєвому етикеті стилістично нейтральним є вислів *Асаламу алейкум!* — давнє ісламське привітання, відоме всьому мусульманському світу. У сучасному спілкуванні лезгинів це лише ввічливе звернення до адресата. Однак раніше цей етикетний вислів виконував набагато більше функцій. Кожен, хто послуговувався цим освяченим Благородним Кораном і Священною Сунною привітанням, не лише бажав співрозмовникові миру, а й нагадував, що він — мусульманин, покірний Усевишньому. Крім того, *Асаламу алейкум!*, на відміну від інших, притаманних окремих етносам привітань, свідчило також про єднання мільйонів мусульман.

Історію виникнення цього давнього привітання знаходимо у Священній Сунні. Всевишній Аллах, створивши Адама, сказав йому: «Іди й привітай он тих ангелів, що сидять неподалік, і уважно слухай привітання-відповідь, бо це буде формою привітання твоїх нащадків». Адам Алайхиссалам привітав ангелів словами: *Ас-саламу алейкум!* 'Мир вам!', на що ангели йому відповіли: *Ва Алейку му-с-саламу ва рахмату-л-Лахи!* 'Мир тобі й милість Аллаха!'. З того часу привітання *Асалам алейкум!* та відповідь на нього *Алейкум асалам!*, яка засвідчує вияв ще більшої прихильності й доброзичливості до співрозмовника, стали невід'ємною частиною спілкування мусульман, адже Салам! 'Мир!' укріплює єднання душ. Пророк Мухаммад пояснював важливість привітання *Ас-Салам!* так: «Це одно з імен Аллаха. Він облагодіяв цим ім'ям землю, тому його слід поширювати між мусульманами», «Ви не увійдете до раю, доки не увіруєте, і не увіруєте, доки ви не полюбите одне одного. Та чи не вказати мені вам на те, здійснюючи що, ви полюбите одне одного? Розповсюджуйте ж привітання між вами».

У сучасному спілкуванні лезгинів та інших дагестанських народів привітання *Асалам алейкум!* (та його редукована форма *Салам!*) уживається практично без обмежень. Однак, якщо різниця у віці між тим, хто вітає, та його адресатом є досить великою (наприклад, маленький хлопчик вітає людину похилого віку), то ця форма може здатися надто урочистою. Крім того, це привітання не рекомендується використовувати при зверненні до не мусульманина, оскільки *Салам!* — це молитва. У сучасних лезгинських родинах дітей змалку привчають вживати саме це привітання у своєму спілкуванні, особливо з однолітками.

У мовленнєвому етикеті українців найчастіше вживаним, стилістично нейтральним привітанням є вислів *Здрастуй (-те)!* Як відзначають етимологи, слово *здрасуйте* походить від старослов'янського *сѣдравствовати*, точніше від форми наказового способу цього дієслова — «будь здоровий». У давньоруській мові воно означало «благополучно жити,

існувати», «вітати, проголошувати здравицю на честь кого-, чого-небудь»; «вітати при зустрічі». Пізніше ця форма зазнала семантичної трансформації, втративши сему «побажання здоров'я» і набувши власне етикетної функції — «засвідчення поваги співрозмовникові». Сьогодні це нейтральна, позбавлена будь-яких додаткових конотацій етикетна форма.

Слід відзначити, що останнім часом під впливом російської мови спільнослов'янський вислів *Здравствуй (-те)!* увійшов і до фонду традиційних лезгинських привітань (переважно в мовленнєвому етикеті мешканців великих міст). Він не суперечить лезгинському етикету, оскільки пов'язаний із давніми народними традиціями — побажання добра, здоров'я. Однак у мовленнєвому етикеті лезгинів ця форма переплелася з гірськими національними традиціями: звертатися до співбесідника одним лише словом *Здравствуйте!* не прийнято навіть до росіянина, якого поважаєш. Наприклад, у горах старий селянин, зустрівшись з учителькою-росіянку, до традиційного *Здравствуйте!*, обов'язково додасть учительниця. Російська вчителька в гірському аулі, вітаючи селянина, із задоволенням вдається до звертання на місцевому діалекті на знак поваги до співбесідника.

Крім стилістично нейтральних привітань, як українці, так і лезгини послуговуються й іншими етикетними висловами. Наприклад, українці в ситуації привітання часто використовують форми: *Доброго дня! Добридень! Доброго вечора! Доброго ранку! Здоров(-ий, -а, -і) будь (-те)! Доброго здоров'я! Дай, Боже, здоров'я!* Як бачимо, зміст таких привітань формується навколо понять «добро», «здоров'я», «допомога і присутність Бога», які свідчать про систему духовних цінностей і пріоритетів українців, особливості їхньої мовленнєвої поведінки: доброзичливість, щирість, простоту. Крім того, в українському мовленнєвому етикеті функціонує багато регіональних привітань. Зокрема, дослідник українського побуту В. Милорадович у нарисі «Життє-бытє лубенского крестьянина» наводить приклади привітань у мовленні місцевих мешканців: вранці — *Добридень!*, вдень — *Боже, помози! Помага-бі! Помагай Біг! З постом! Із закінченням посту! З неділею! З празником будьте здорові!* та ін. Однак, зазначає учений, у свято не можна вітати зі святом, а слід сказати, як і в будній день: *Боже, помози (допомози)!* [10].

У народів Дагестану поруч із відомим на мусульманському Сході *Асаламу алейкум!* здавна існували привітання на рідних мовах. Наприклад, даргинські селяни зустрічають одне одного висловом *Валхіури!*, аварці — *Ворчіами!*, лакці — *Ізров!*, рутульці — *Мид вахт хайир!*, лезгини — *Пакаман хийир! Сабагъ хийир! Хийирар хьуй!* Усі ці привітання можна перекласти приблизно так: *Добрий день! Здрастуйте!* Однак дагестанські мови мають цілу систему специфічних привітань, які відображають культурні традиції кожного народу. Багатством таких форм відзначається і лезгинська мова: *Абатхийир!* 'Будь щасливий!' (привітання-відповідь при зустрічі й розставанні); *Я абатхийир хьайиди!* 'Хай буде в тебе благополуччя!' (привітання-відповідь); *Вун сагьламдиз ақунал шад я!* 'Радий бачити Вас здоровим!' (до чоловіків і жінок); *Лан*

шад я / Къадарсуз шад я! 'Дуже радий!', *Чун гуьруьимми хьунал зун шад я!* 'Я радий нашій зустрічі!'. Якщо гість приїжджав здалеку, лезгини зустрічали його словами: *Вун атуь, рагъ атуь!* або *Хвашкелди!* 'Ласкаво просимо!' чи 'З приїздом!', *Хвашгелди, Вун атуь, рагъ атуь!* 'З поверненням!' (до чоловіків і жінок).

У мовленнєвому етикеті українців і лезгинів частовживаними є функціонально обмежені вислови, доречні лише в певній ситуації спілкування. Йдеться про темпорально зумовлені етикетні одиниці, вибір яких залежить від того, у який час здійснюється етикетна дія – ранок, день, вечір, ніч. Уранці українці зазвичай користуються формами: *Добрий ранок!*, *Доброго ранку!* або *З добрим ранком Вас!* Ці привітання можуть поєднуватися з дієсловами бажаю, зичу: *Я бажаю (зичу) Вам доброго ранку!* Уважається, що вислів *Доброго ранку!* звучить доброзичливіше, тепліше порівняно з *Добрий ранок!*, хоча обидві форми є нормативними для сучасної української мови й первинно пов'язані з побажанням людині гарного настрою, удачі. Вдень доречними будуть вислови: *Добрий день!* *Доброго дня!* *Добривдень!* *На добридень,* а ввечері – *Добрий вечір!* *Доброго вечора!* *Добривечір!* тощо. Слід зауважити, що етикетні одиниці *Добривдень!* *Добривечір!* походять від колишніх речень *Добрий день!* *Добрий вечір!*, які через часте вживання злилися в одне слово: *Добривдень Вам!* У таких привітаннях можливі позиційні зміни: *Доброго дня Вам!* *День Вам добрий!* *День добрий Вам!* Якщо слово добрий стоїть у постпозиції, то цим досягається більша експресивність фрази. Уживання темпоральних привітань суворо регламентоване: заміна одного виразу іншим неможлива.

Темпорально зумовлені привітання активно функціонують і в мовленнєвому етикеті лезгинів: *Пакаман хийиар хьуй!* 'Доброго ранку!', *Нисин хийиар хьуй!* 'Доброго дня!', *Няни хьийиар хьуй!* 'Доброго вечора!', *Йифен хьийиар хьуй!* 'Доброї ночі!'. Цікаво, що такі вислови мають стійку структуру, яка не допускає ніяких позиційних змін.

Після традиційного привітання лезгини не одразу переходять до розмови, а спочатку запитують про справи і здоров'я один одного. Найрозповсюдженіші формули при цьому: *КІвалахар гьикі я?* / *Вуч гьалар я?* 'Як справи?', *Ви КІвалахар гьикі я?* 'Як твої справи?', *Вуч хабарар ава?* 'Які новини?', *Вуч иийивал ава?* / *Вуч хабарар ава?* 'Що нового?', *Хизанар гьикі я?* *Ви (Куь) хизанар гьикі ава?* 'Як (твоя / Ваша) сім'я?', *Аялар гьикі я?* 'Як діти?', *Ви (Куь) диде-буба гьикі ава?* 'Як (твої / Ваші) батьки?', *Ви гуьгуьлар гьикі ава?* 'Як твій настрій?'. Подібні вислови охоплюють питання як про справи, так і про здоров'я. Лезгини вкладають у них турботу про те, як живе співбесідник, як у нього справи на роботі, в сім'ї, як він сам себе почуває, чи здоровий. Одним словом, сюди входять усі фактори, які можуть так чи так вплинути на самопочуття адресата. Однак існують і спеціалізовані питання про стан здоров'я людини: *Кефияр-гьалар гьикі я?* *Ви (Куь) кефияр гьикі ава?* 'Як себе почуваєш (-те)?', *Сагьламвал гьикі я?* 'Як здоров'я?'. Здебільшого, вони адресуються рідним, близьким, знайомим.

Запитання-привітання широко функціонують і в мовленнєвому етикеті українців. Вони виникли на базі давніх привітань-інформувань про здоров'я співбесідника: *Здоров був? Здорові були? Як ся маєте? Як здоров'я?*, які були невід'ємним компонентом спілкування давніх слов'ян і свідчили про добрі наміри адресанта, прояв уваги до співрозмовника, зацікавленість його фізичним станом, благополуччям та ін. [4: 25].

Упродовж століть ці етикетні одиниці в обох мовах зазнали семантичної та граматичної трансформації, внаслідок чого їх функції у спілкуванні суттєво змінилися. Сьогодні вони сприймаються здебільшого як трафаретні, формальні. Згідно з нормами етикету на такі питання-привітання достатньо відповісти *Добре! Докладно й довго розповідати про себе, свою сім'ю, стан здоров'я та справи вважається неввічливим як у лезгинів, так і в українців. Старші за віком люди в Дагестані кажуть: «Від того, що ти поскаржишся кожному зустрічному, твоє здоров'я не покращиться, і справи не стануть кращими. Цим ти тільки зіпсуєш настрій своєму співрозмовнику».*

Обираючи ту чи ту форму привітання, українці та лезгини велику увагу приділяли ситуації спілкування. У таких етикетних одиницях особливо відчувається вплив національних традицій. За давніми українськими звичаями, людині, зайнятій на момент зустрічі якоюсь роботою, завжди адресували привітання: *Бог (у) поміч! Помагай Бог! Боже, помагай! Помагай Боже! Боже, помози!* У Галичині місцеві жителі, зайняті певною справою, віталися висловом: *Дай, Боже, щастя!*, на що чули у відповідь: *Дай, Боже, здоров'я!*

Лезгини вітали людину, зайняту на момент спілкування певною трудовою діяльністю, особливою фразою: *Палат жемир! 'Не втомлюйся!', 'Ваз аллагьди кьуват гурай 'Хай тобі Аллах дасть сили!', 'Ваз аллагьди куьмек гурай! 'Хай Аллах тобі допоможе!', 'Я аллагь ви гьилер галат тахіурай! / Я аллагь ви гьилериз галатвал акуитувурай 'О Аллах, щоб твої руки не втомлювалися!'*

У лезгинському мовленнєвому етикеті, на відміну від українського, спостерігаються деякі обмеження у привітаннях під час спілкування з жінками, що пов'язано з давніми традиціями цього народу. Наприклад, у гірському побуті згідно з давнім звичаєм чоловік не вітався з жінкою. Він мовчки проходив повз неї, а жінка взагалі не мала права вимовляти *Асаламу алейкум!* Чоловік, заходячи до оселі, вимовляв цю фразу лише тоді, коли в ній знаходився представник чоловічої статі. Якщо ж у будинку були самі жінки, чоловік не помічав їх. Як бачимо, в етикеті лезгинів відображене нерівноправне становище жінки щодо чоловіка, яке, однак, не слід перебільшувати. Таке приниження має здебільшого етикетний, ритуальний характер. Зовнішнє суворе ставлення до жінки завжди компенсувалося повагою до неї. Крім того, у сімейному житті жінки в ряді питань відігравали дуже важливу роль [11].

Отже, привітання посідає особливе місце в мовленнєвому етикеті українців і лезгинів. Воно відображає світогляд, мислення народів, їхній життєвий і соціально-історичний досвід. У семантиці та прагматиці

українських і лезгинських привітань наявні як спільні риси (спілкування будується згідно з універсальними моделями мовленнєвого етикету), так і відмінні, зумовлені світоглядними уявленнями та віруваннями народів, їхніми культурними традиціями, специфікою суспільно-історичного розвитку.

У функціонуванні українських і лезгинських привітань упродовж століть відбулися суттєві зміни. Соціально-економічні процеси нового часу призвели до зникнення багатьох звичаїв із практики спілкування, але в народній пам'яті (особливо мешканців сіл — в Україні, гірських аулів — на Кавказі) вони все ще зберігаються. Наше головне завдання полягає у збереженні національних традицій, що втілюють ідеали справедливості, толерантності, взаємної поваги. Саме такий підхід стане суттєвим позитивним фактором у розвитку сучасної культури людства.

1. Восточнославянский фольклор: Слов. науч. и нар. терминологии / Рэд. кол.: К.П. Кабашников и др. — Минск. 1993. — 478 с.
2. *Так В.Г.* Языковые преобразования. — М.:Школа «Языки русской культуры», 1998. — 768 с.
3. *Головацький Я.* Слова вітання, благословенства, чемності й обичайності у русинів // Вінок русинам на обжинки. — Відень, 1847. — 4.2. — С. 255 — 261.
4. *Гребенщикова Н.С.* История русского приветствия (на восточнославянском фоне): Монография. — Гродно: ГрГУ, 2004. — 306 с.
5. Літопис руський / За Іпатським списком переказав Л. Махновець. — К.: Дніпро. 1990. —XIV. — С. 258 — 260.
6. *Лугуев С.А.* Традиционные нормы культуры поведения и этикет народов Дагестана (XIX — начало XX века). — Автореф. дис. ...докт. ист. наук. — Махачкала, 2001. — 392 с.
7. *Номис М.* Українські приказки, прислів'я та інше. Збірники О.В. Марковича і других: Спорудив М. Номис. — СПб., 1864. — 333 с.
8. Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР / Ред. кол. Ю.А. Сорокин. Е.Ф. Тарасов. Н.В. Уфимцева. — М.:Наука, 1982. — 152 с.
9. *Поповић Љ.* Епистолярни дискурс украјинског и српског језика. — Београд: Чигоја, 2000. — 305 с.
10. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / Упор., прим, та біогр. нариси А.П. Пономарьова. Т.В. Косміної. О.О. Боряк; Вст. ст. А.П. Пономарьова. — К.: Либідь, 1991. — 640 с.
11. Этноэтикет народов Северного Кавказа // Российский Кавказ / Под ред. В.А. Тишкова. — М.: ФГНУ «Росинформатех», 2007. — 384 с.

Elvira Vetrova (Makiyivka)

MEANS OF EXPRESSTON GREETINGS IN DIFFERENT LINGUACULTURAL TRADITIONS (ON THE UKRAINIAN AND LEZHYN LANGUAGES)

The article deals with the greetings functioning peculiarities in the Ukrainian and Lezghyn languages. It has been proved that greeting formulas take a special place in the speech etiquette of the Ukrainians and Lezghyns. It is a universal category, but the range of structural components, their semantic features and realization are nationally specific that is explained by the philosophical views and beliefs of both peoples, their cultural traditions, social and historic conditions of development.

Key words: cultural contacts, international communication, speech etiquette, greeting, semantics and pragmatics.